

**TARIAN MONGIGOL-SUMUNDAI MOMOGUN RUNGUS DI SABAH:
ANALISIS KONSEP PERSEMBAHAN DAN RAGAM GERAK
MONGIGOL-SUMUNDAI MOMOGUN RUNGUS DANCE IN SABAH:
CONCEPT ANALYSIS OF PERFORMANCE AND MOTION MOVEMENT**

Victor B. Pangayan

*Universiti Sains Malaysia (USM), 11800 Pulau Pinang, Malaysia
vicktondig@gmail.com*

Tarikh dihantar: 10 November 2020 / Tarikh diterima: 15 Disember 2020

ABSTRAK

Tarian *Mongigol-Sumundai* merupakan tarian tradisional Momogun-Rungus yang mendiami daerah Kudat, Pitas dan sebahagian kecil di kawasan Sandakan yang terletak di bahagian pantai barat utara negeri Sabah. Tarian ini sering dipersembahkan dalam majlis keramaian seperti majlis perkahwinan, sambutan Pesta Kaamatan dan Pesta *Moginakan*. Fokus kajian ini adalah pada konsep persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* dan ragam gerak yang digunakan dalam persembahan tarian ini. Hasil pemerhatian dan analisis mendapati bahawa tarian *Mongigol-Sumundai* mempunyai dua konsep persembahan dan setiap konsep persembahan ini mempunyai fungsi yang berbeza. Selain itu, pengkaji juga dapat mengenal pasti 12 ragam gerak yang selalu digunakan dalam persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* dan keseluruhan ragam gerak ini akan dinilai dari segi kualiti gerak menggunakan *Laban Eight Effort Movement*. Kajian seumpama ini penting bagi mendalami dan memahami konsep persembahan dan ragam gerak yang terkandung dalam persembahan tarian *Mongigol-Sumundai*.

Kata kunci: Momogun-Rungus, tarian *Mongigol-Sumundai*, konsep persembahan, ragam gerak, *Laban Eight Effort Movement*.

ABSTRACT

The Mongigol-Sumundai dance is a traditional Momogun-Rungus choreography that lives in the Kudat, Pitas and Sandakan districts of the north west coast of Sabah. Often this dance is performed at weddings, Kaamatan Festival and Moginakan Festival ceremonies. The key focus of this analysis is the idea of dance performance by Mongigol-Sumundai and the diversity of movements used in this dance performance. The results of observations and studies have shown Mongolian-Sumundai dance to have two performance concepts and each concept has a different function. The researcher was also able to classify 12 moving styles that are commonly used for the Mongigol-Sumundai dance

performances and the entire range of these movements can be evaluated by means of the Laban Eight Effort Movement in terms of movement efficiency. Such a research is essential for us to deepen and understand the concept of performance and the diversity of movements in the dance performance of Mongigol-Sumundai.

Keywords: Momogun-Rungus, *Mongigol-Sumundai* dance, performance concept, motion movement, *Laban Eight Effort Movement*.

PENGENALAN

Momogun-Rungus majoritinya mendiami kawasan pantai barat utara negeri Sabah, iaitu di daerah Kudat, Pitas dan sebahagian kecil di kawasan Sandakan (Appell, 1972; Porodong, 2012). Namun, berdasarkan kajian Momogun-Rungus juga merupakan salah satu subetnik yang bernaung di bawah rumpun Kadazandusun dan dikategorikan sebagai penutur bahasa Dusunik (Topin, 1996; Lasimbang, 1996). Melalui bahasa pertuturan, Momogun-Rungus sendiri telah membahagikan mereka kepada lima kumpulan kecil berdasarkan kawasan penempatan mereka, iaitu *Nulu*, *Gonsomon*, *Rungus*, *Pilapazan* dan *Gandahon* (Low Kok On, 2013; Porodong, 2004). Walau bagaimanapun, kelima-lima kelompok kecil dalam pecahan Momogun-Rungus ini hanya dikenali oleh masyarakat luar sebagai Momogun-Rungus atau Rungus sahaja.

Seperti etnik peribumi Sabah yang lain, Momogun-Rungus juga mempunyai khazanah budaya dan keseniannya yang masih terpelihara sehingga kini. Antaranya adalah seni tekstil, anyaman manik dan kraf tangan, seni bina, pembuatan gong, tarian tradisional serta banyak lagi (Mahfar & Jusilin, 2017; Yoon & Jusilin, 2018). Seperti etnik peribumi Sabah yang lain, Momogun-Rungus juga mempunyai tarian tradisionalnya yang tersendiri iaitu tarian *Mongigol-Sumundai* (Abbas & Shaong, 1984). Tarian ini sering ditarikan sewaktu acara keramaian seperti sambutan Pesta *Moginakan*, Pesta Kaamatan, perkahwinan serta majlis-majlis rasmi yang lain. Berdasarkan temu bual bersama Magandai¹ (informan), tarian *Mongigol-Sumundai* dipersembahkan oleh seorang atau dua orang penari lelaki yang mengetuai persembahan dengan diringi oleh beberapa orang penari wanita.

Secara umumnya, ragam gerak tarian *Mongigol-Sumundai* adalah kelihatan mudah, diikuti oleh sesiapa pun yang berminat mempelajarinya. Bentuk asas bagi ragam gerak lelaki ialah mereka hanya perlu mendepakan tangan dan ragam gerak wanita yang hanya membuka tangan ke samping pada paras pinggang

¹ Temu bual bersama Encik Magandai bin Magantang (70) di Kampung Inukiran, Kudat, 2019.

dan mengerakkan kaki mengikut tempoh paluan gong. Penari lelaki perlu menunjukkan kegagahan dan kepimpinan dalam persembahan, manakala penari wanita perlu menunjukkan kelembutan serta sesantunan dalam setiap langkahnya. Namun, jika diperhatikan secara dekat berkaitan dengan persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* tersebut, terdapat pelbagai aspek yang perlu difahami oleh penari, terutama dalam konsep persembahannya.

TARIAN *MONGIGOL-SUMUNDAI*

Seni pergerakan tubuh manusia (*body movement*) atau disebut juga sebagai seni tari (*dance*) merupakan bentuk seni yang tertua dan berkembang selari dengan perkembangan tamadun manusia (Mohd. Ghouse Nasuruddin, 1994; Sachs, 1963). Setiap pergerakan dan koreografi yang mewarnai persembahan sesebuah tarian tradisional merupakan cerminan kepada budaya masyarakat tersebut (Royce, 1977). Perkara ini jelas mengungkapkan persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* masyarakat Momogun-Rungus yang diwarisi secara turun-temurun dan menjadi identiti mereka. Menurut Ranjamal² (informan), tarian *Mongigol-Sumundai* telah tercipta sejak zaman silam dan berkembang selari dengan budaya masyarakat Rungus itu sendiri.

Secara umumnya, tarian *Mongigol-Sumundai* boleh dikategorikan sebagai sebuah tarian imitasi atau *image dance* kerana meniru pergerakan daripada objek-objek yang berkait rapat dengan kehidupan Momogun-Rungus pada zaman dahulu (Sachs, 1963). Menurut Majial³ (informan), Momogun-Rungus percaya bahawa burung helang mempunyai ketangkasan dalam menyerang musuh dan sering dijadikan sebagai ikon dalam berburu. Oleh itu, salah satu ragam gerak bagi lelaki disebut sebagai *mongondu-kondu*, dan menurut Gogoyo⁴ (informan) ragam gerak ini mengimitasi pergerakan burung helang yang sedang terbang di udara. Perkara ini jelas menunjukkan bahawa dalam persembahan tarian *Mongigol-Sumundai*, ia merupakan sebuah tarian imitasi seperti mana tarian tradisional etnik peribumi Sabah yang lain iaitu tarian *Pinakang*, *Kuda Pasu* dan banyak lagi (Chan, 2011; Pangayan *et al.*, 2016).

² Temu bual bersama Encik Ranjamal bin Montudok (65) di Kampung Matunggong Guomon, Pekan Lama, 2018.

³ Temu bual bersama Encik Majial bin Magulizang (63) di Kampung Inukiran, Kudat, 2019.

⁴ Temu bual bersama Puan Gogoyo (60) di Kampung Pinawantai, Kudat, 2019.

Rajah 1 Ragam gerak *Mongigol-Sumundai*

Sumber: <https://www.borneoecotours.com>.

ANALISIS KONSEP PERSEMBAHAN TARIAN *MONGIGOL-SUMUNDAI*

Melalui pemerhatian secara langsung di beberapa majlis keramaian dan juga sambutan Pesta Kaamatan serta Pesta *Moginakan*, didapati terdapat dua bentuk konteks persembahan tarian *Mongigol-Sumundai*. Konsep persembahan yang pertama adalah tarian *Mongigol-Sumundai* dipersembahkan dalam majlis yang tidak rasmi iaitu majlis perkahwinan. Konsep persembahan yang kedua pula adalah tarian *Mongigol-Sumundai* dipersembahkan dalam majlis-majlis rasmi seperti dalam sambutan Pesta Kaamatan, Pesta *Moginakan*, hari pelajar cemerlang dan beberapa majlis yang berformat rasmi yang lain. Kedua-dua konsep persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* ini adalah berbeza berdasarkan kepada lima aspek penting dalam persembahan tarian seperti penari, ruang persembahan, koreografi, pemuzik dan juga tempoh waktu persembahan seperti yang ditunjukkan dalam Jadual 1.

Konsep persembahan *Mongigol-Sumundai* dalam majlis-majlis rasmi lebih terbatas dan perlu mengikut ketetapan dan kehendak majlis. Aspek yang pertama ialah ruang persembahan yang sudah membataskan interaksi antara penari dan penonton kerana dipisahkan dengan ruangan pentas persembahan. Berbeza dengan ruang persembahan dalam majlis tidak rasmi yang membenarkan interaksi antara penari dan penonton kerana, ruang persembahan yang digunakan adalah

beranda *binatang* (rumah panjang). Walau bagaimanapun, kedua-dua ruangan persembahan yang wujud dalam kedua-dua bentuk majlis ini masih berfungsi sebagai hiburan kepada penonton.

Jadual 1 Perbandingan konsep persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* dalam majlis rasmi dan tidak rasmi

	Majlis Rasmi	Majlis Tidak Rasmi	Implikasi
Ruang Persembahan	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Mempunyai pembahagian ruang antara penari dan penonton. ➤ Interaksi antara penari dan penonton kurang. ➤ Di dalam dewan atau dataran terbuka. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Persembahan berlangsung dalam satu ruang yang sama. ➤ Terdapat interaksi antara penari dan penonton. ➤ Halaman <i>binatang</i> (Rumah Panjang). 	Ruang persembahan menentukan komunikasi yang berlaku di antara penari dan penonton.
Penari	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Penari Khas. ➤ Mendapat latihan dan bimbingan khas. ➤ Hanya menguasai bentuk tarian sahaja. ➤ Orang awam atau sesiapa sahaja. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tetamu yang hadir. ➤ Belajar berdasarkan kepada pengalaman. ➤ Dapat menari dengan rasa yang betul. ➤ Etnik Kimaragang sendiri. 	Cara penyampaian yang berkesan bergantung kepada penari yang menarikannya.
Pemain Gong	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Pemuzik khas. ➤ Mendapat latihan dan bimbingan khas. ➤ Orang awam atau sesiapa sahaja. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tetamu yang hadir atau pemuzik undangan. ➤ Belajar berdasarkan pengalaman. ➤ Ahli masyarakat Momogun-Rungus 	Kedua-dua jenis pemuzik mampu memberikan irama dan tempoh yang betul ke atas persembahan.

Koreografi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Telah mendapat sentuhan koreografer khas. ➤ Lebih kreatif. ➤ Bunga tari telah diseragamkan dan diselaraskan. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bergantung kepada kreativiti penari lelaki selaku ketua persembahan. ➤ Bentuk tradisional. ➤ Berdasarkan pembawaan penari. 	Koreografi berubah berdasarkan keperluan majlis.
Jangka Waktu Persembahan	Terbatas	Bebas	Tempoh waktu persembahan juga berdasarkan kepada keperluan majlis.

Aspek kedua pula ialah penari yang menarik tarian *Mingigol-Sumundai* dalam majlis rasmi dan juga majlis tidak rasmi. Penari yang ditampilkan dalam majlis rasmi adalah penari-penari khas atau jemputan khas bagi membuat persembahan tarian *Mongigol-Sumundai*. Oleh itu, penari-penari yang membuat persembahan dalam majlis ini tidak semestinya dalam kalangan Momogun-Rungus, sebaliknya mereka mendapat latihan khas dan menari mengikut latihan yang sudah diajarkan. Ia berbeza dengan penari yang membuat persembahan dalam majlis tidak rasmi yang terdiri daripada tetamu yang hadir dan menari dengan penuh jati diri kerana tetamu yang hadir biasanya terdiri daripada ahli masyarakat Momogun-Rungus itu sendiri. Jelas kita lihat bahawa penari juga penting dalam mewarnai persembahan tarian tradisional kerana jati diri seseorang penari akan menyerlah apabila menari tarian tradisional mereka sendiri.

Seterusnya, aspek ketiga yang membezakan persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* dalam kedua-dua jenis majlis ini ialah pemuzik atau kumpulan pemain gong yang mengiringi persembahan. Aspek ini tidak jauh bezanya dengan aspek kedua tadi, iaitu pemuzik yang mengiringi persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* dalam majlis rasmi terdiri daripada individu-individu yang mempunyai kemahiran dalam memainkan gong yang mengiringi persembahan *Mingigol-Sumundai*. Biasanya, pemuzik-pemuzik yang memainkan gong dalam majlis rasmi ialah pemuzik profesional yang boleh memainkan pelbagai jenis gaya paluan gong dengan mendapat latihan dan bimbingan khas. Dalam majlis tidak rasmi pula, pemuziknya terdiri daripada ahli masyarakat Momogun-Rungus itu sendiri dan mempelajarinya tetamu yang hadir dalam majlis tersebut dan belajar berdasarkan pengalaman tanpa mendapat bimbingan dan latihan khas. Walau

bagaimanapun, kualiti bunyi dan tempoh yang dimainkan semasa mengiringi persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* adalah tetap sama.

Selain itu, aspek koreografi yang merupakan aspek keempat dalam membezakan kedua-dua bentuk konsep persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* menampilkan perkembangan kreativiti yang berbeza. Perkara ini adalah disebabkan oleh kehadiran koreografer dalam persembahan majlis-majlis rasmi yang bertujuan menaikkan lagi nilai artistik dalam persembahan *Mongigol-Sumundai*. Oleh itu, koreografinya tampak lebih kemas, seragam dan indah. Ia berbeza dengan koreografi dalam majlis tidak rasmi yang kelihatan statik, tidak seragam dan kurang kemas. Menurut informan, majlis tidak rasmi tidak memerlukan kehadiran koreografer atau pereka tari kerana persembahan yang lebih bersahaja dan bertujuan untuk hiburan semata-mata. Secara tidak langsung, interaksi dalam kalangan penari, pemuzik dan penonton wujud dan suasana majlis menjadi ceria dan gamat.

Aspek yang terakhir adalah tempoh waktu persembahan atau jangka masa persembahan. Jika kita lihat susun atur acara dalam majlis rasmi, setiap acara yang berlangsung adalah terkawal dan mempunyai limitasi waktu yang tertentu. Perkara ini menjadikan jangka waktu persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* dalam majlis rasmi adalah terbatas. Berbeza dengan majlis tidak rasmi, persembahan *Mongigol-Sumundai* dijalankan mengikut kemampuan penari dan pemain gong. Persembahan tidak terbatas pada satu-satu tempoh waktu tetapi mengikut kehendak dan keperluan tuan rumah. Biasanya, persembahan dalam majlis tidak rasmi boleh berulang-ulang dengan penari yang berbeza. Walau bagaimanapun, persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* dalam kedua-dua jenis majlis tetap dapat dijalankan sesuai dengan kehendak dan keperluan majlis tersebut.

Melalui lima aspek penting dalam persembahan tarian *Mongigol-Sumundai*, jelas kita lihat bahawa kedua-dua jenis konsep persembahan yang timbul menghasilkan bentuk persembahan yang berbeza. Kedua-dua konsep persembahan ini diguna pakai oleh masyarakat Momogun-Rungus sehingga kini dan menjadikan persembahan tarian tradisional mereka berbeza jika dibandingkan dengan persembahan yang berlangsung di kampung halaman mereka dan juga persembahan yang berlangsung di atas pentas persembahan atau festival tari.

Analisis Ragam *Mongigol-Sumundai*

Secara umumnya, tarian *Mongigol-Sumundai* mempunyai dua jenis ragam gerak utama iaitu ragam gerak bagi wanita dan lelaki. Bagi ragam gerak lelaki,

terdapat enam jenis pergerakan yang berbeza, manakala bagi ragam gerak wanita juga mempunyai enam jenis ragam gerak yang berbeza setiap satunya. Namun pada masa kini, dalam persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* yang biasa kita lihat hanya mempunyai dua atau tiga ragam gerak yang ditarikan. Perkara ini disebabkan kebanyakan penari yang menarikan tarian *Mongigol-Sumundai* terdiri daripada generasi muda dan tidak menguasai ragam gerak secara menyeluruh. Menurut perspektif masyarakat Momogun-Rungus, penari wanita yang baik adalah penari yang dapat mengikut rentak pergerakan dan bijak memadankan ragam gerak penari lelaki dengan ragam gerak penari wanita seperti yang ditunjukkan dalam Jadual 2.

Jadual 2 Padanan ragam gerak lelaki dan wanita tarian *Mongigol-Sumundai*

	Ragam Gerak Lelaki	Ragam Gerak Wanita
1	<i>Monongdiu-kondui</i>	<i>Mamanbazangan</i>
2	<i>Mamari-pari</i>	<i>Manangantanga</i>
3	<i>Monongsasazau</i>	<i>Manadusadu</i>
4	<i>Monindak Balanak</i>	<i>Mongitakita</i>
5	<i>Sumondili</i>	<i>Monondoli</i>
6	<i>Momoroporoi</i>	<i>Mongitakita</i>

Berdasarkan kaedah *participant observation* yang dijalankan oleh pengkaji ke atas ragam gerak lelaki dan wanita yang berlangsung di lapangan, pengkaji dapati bahawa secara keseluruhannya tarian *Mongigol-Sumundai* boleh dikodkan sebagai *Dabbing Effort* seperti yang ditunjukkan dalam Jadual 3. Diagram *Dabbing Effort* diambil daripada *Laban's Eight Basic Effort* dengan melihat kepada *effort movement* atau kualiti gerak yang dihasilkan (Subyen *et al.*, 2013). Melalui bacaan *Dabbing Effort*, kita boleh melihat kepada tiga komponen utama iaitu ruang atau arah, penggunaan tenaga, dan penggunaan tempoh (Dave, 2006). Oleh itu, kita boleh tafsirkan bahawa secara umumnya tarian *Mongigol-Sumundai* mempunyai pergerakan yang berfokus pada satu arah dengan menggunakan tenaga yang sederhana serta dengan tempoh pergerakan yang laju seperti yang ditunjukkan pada Jadual 3.

Jadual 3 Bacaan *Laban's Eight Basic Efforts* ke atas ragam gerak tarian *Mongigol-Sumundai*

Diagram	<p><i>Dabbing Effort / (b)+(c)+(f)</i></p>
Ruang/ Arah (<i>Space</i>)	Arah pergerakan yang berfokus dan pada satu arah.
Tenaga (<i>Weight</i>)	Tenaga yang lembut atau sederhana.
Tempoh (<i>time</i>)	Laju

KESIMPULAN

Tarian *Mongigol-Sumundai* merupakan salah satu medium interaksi sosial masyarakat Momogun-Rungus sejak zaman silam. Perkara ini jelas kita lihat dalam padanan ragam gerak antara penari lelaki dan wanita serta penggunaan ruang persembahan. Kini, interaksi antara penari dan penonton sudah mula terhakis dengan timbulnya dua jenis konsep persembahan, iaitu konsep persembahan dalam majlis tidak rasmi dan majlis rasmi. Selain itu, dengan mendalami konsep persembahan tarian *Mongigol-Sumundai* juga turut merungkakan 12 jenis ragam gerak dengan dipecahkan kepada dua, iaitu penari lelaki dan wanita yang masing-masingnya mempunyai enam jenis ragam gerak yang ditarikan secara berpasangan. Daripada keseluruhan ragam gerak ini pula, maka kita dapat menyimpulkan bahawa tarian *Mongigol-Sumundai* mempunyai bacaan *Dabbing Sffort* berdasarkan kepada *Laban's Eight Basic Effort movement*. Bacaan ini menunjukkan bahawa tarian *Mongigol-Sumundai* mempunyai graf persembahan yang mendatar. Sehingga kini, tarian *Mongigol-Sumundai* masih popular dalam kalangan masyarakat Momogun-Rungus dan sering dipersembahkan dalam acara keramaian mereka.

RUJUKAN

- Abbas, I., & Shaong, C. (1984). *Tarian-tarian tradisional negeri Sabah*. Kota Kinabalu: Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan Negeri Sabah.
- Appell, G. N. (1972). Rungus Dusun. In F. M. Leber (Ed.). *Ethnic Groups of Insular Southeast Asia*. *Human Relations Area Press*.
- Chan, A. H. (2011). *Analisis struktural pergerakan Kuda Pasu: Satu kajian reinvensi Kuda Pasu kaum Bajau di Kota Belud, Sabah*. Universiti Malaya.
- Dave, E. (2006). *Beyond dance: Laban's Legacy Of Movement Analysis*. Routledge.

- Lasimbang, J. (1996). The indigenous people of Sabah. In C. Nicholes & R. Singh (Eds.). *Indigenous People of Asia: Many People, One Struggle* (Pp. 177–196). Asia Indigenous People Pact.
- Low Kok On. (2013). Collecting and contextualising Sundait (Riddles) among the Rungus people of Sabah. *Pertanika Journal of Social Science and Humanities*, 12(3), 897–922. <http://www.pertanika.upm.edu.my/>
- Mahfar, S. F. & Jusilin, H. (2017). Reka corak dan simbolisme motif pinakol dalam pakaian masyarakat Rungus di Sabah. *Gendang Alam*, 7, 1–17.
- Mohd. Ghouse Nasuruddin. (1994). *Tarian Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Pangayan, V., Shafii, A. S. H., & Kok On, L. (2016). Tarian pinakang etnik Kimaragang di Sabah: Analisis konsep persembahan dan ragam gerak. Dlm. L. Kok On, J. Humin, C. C. Sim, I. Ismail, S. J. J. C, B. A. Bromeo, & I. A. Achin (Eds.). *International Conference on the Heritage and Folklore of the Malay Archipelago: Heritage and Identity* (hlm. 428–432). Borneo Heritage Research Unit, Faculty of Humanities, Arts and Heritage, Universiti Malaysia Sabah.
- Porodong, P. (2004). The impact of colonialism on the indigenous society in Sabah: A case study in Kudat district of Sabah. In M. Sarim & Mustajb (Eds.). *Warisan Budaya Sabah: Etnisiti dan Masyarakat* (pp. 77–1). Kota Kinabalu: Universiti Malaysia Sabah.
- Porodong, P. (2012). Rungus. Dlm. K. Mariappan & P. Porodong (Eds.). *Murut dan pelbagai etnik kecil lain di Sabah* (pp. 110–128). Kuala Lumpur: Institut Terjemahan & Buku Malaysia.
- Royce, A. P. (1977). *Anthropology of dance*. Bloomington Indiana University Press.
- Sachs, C. (1963). *World history of the dance*. Norton, MA: The Norton Library.
- Subyen, P., Maranan, D., Carlson, K., & Schiphorst, T. (2013). Recognizing movement qualities: Mapping Ima effort factors to visualization of movement. In E. Y.-L. Do, S. Dow, J. Ox, S. Smith, K. Nishimoto, & C. T. Tan (Eds.). *Beautiful Dance Moves: Mapping Movement, Technology & Computation Workshop*. Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.13140/Rg.2.1.3238.9282>
- Topin, B. (1996). *Sharings on Kadazandusun culture*. Kota Kinabalu: Kadazandusun Cultural Association, Sabah.
- Yoon, P. L., & Jusilin, H. (2018). Ciri estetika dalam reka bentuk dan motif pakaian tradisional golongan perempuan etnik Rungus di Kudat. *Gendang Alam*, 8, 65.

Informan

Bil	Nama	Jantina	Umur	Pekerjaan
01	Ranjamal bin Montudok	Lelaki	65	Petani
02	Gogoyo binti Mantus	Perempuan	60	Penenun
03	Majial bin Magulizang	Lelaki	63	KAN, Matunggong
04	Magandai bin Magantang	Lelaki	70	Mantan Ketua Kampung